

ЗЕЛЕНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ

КІРІН Роман Станіславович - доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»

<https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

УДК 330.34(477):332.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.4>

Наукова стаття присвячена особливостям правового забезпечення зеленого відновлення промисловості як елемента механізму реалізації конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Визначено суб'єктний склад, що залучений до управління, регулювання, організації, консультування та впровадження технологій та методів зеленого відновлення промисловості України на регіональному, національному, європейському та міжнародному рівнях.

Акцентовано увагу, що першочерговими напрямками впровадження екологічно чистої та стійкої промисловості в Україні є: - державне управління; - соціальний захист; - ринок праці; - низьковуглецева економіка України; - енергетика. Розглянуто систему основних національних та європейських інструментів, спрямованих на зелене майбутнє України, до яких пропонується віднести: - Industrial Emissions Directive; - BAT reference documents, BAT conclusions та REF; - проекти ЄС GIZ «BAT for Ukraine», «GIZ Energy efficiency», «APENA 2», «APENA 3», «EU4Environment»; - цикл Конференцій Ukraine Reform Conference, Lugano Declaration; - Sevilla Process; - Ukraine Development Fund.

Виявлено, що на міжнародному рівні ключовими складовими взаємодії між правами людини та довкіллям визначені: - охорона довкілля; - шкода довкіллю; - збитки довкіллю; - зобов'язання та обов'язки в галузі екологічних прав людини. Запропоновано, в аспекті приписів ч. 1 ст. 50 Конституції України, дефініції «довкілля» та «безпечне довкілля».

Розглянуто систему правового забезпечення реалізації державної політики у сфері промислового забруднення, яка наразі представлена нормами екологічного законодавства. Виявлено, що в аспекті міжгалузевої природи зеленого відновлення промисловості, як складової конституційного права на безпечне довкілля, в цю систему слід включити приписи медичного, енергетичного законодавства, законодавства про національну безпеку та правопорядок. Обґрунтовано, що питання зеленого реформування промисловості України в умовах збройної агресії та значних збитків, завданих вітчизняній економіці, наразі трансформувалися в необхідність зеленого відновлення пошкоджених та зруйнованих промислових об'єктів на засадах зеленої реновації.

Ключові слова: правове забезпечення, зелене відновлення, конституційне право, безпечне довкілля, промислове забруднення, життя, здоров'я.

Постановка проблеми та її актуальність

Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, збереження генофонду Українського народу, згідно із ст. 16 Конституції України [1], є обов'язком держави. Крім того, ст. 50 закріплює право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а також гарантує право вільного доступу до інформації про стан довкілля.

Серед зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) [2] передбачено впровадження Директиви 2010/75/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 р. про промислові викиди (інтегроване запобігання та контроль забруднення) (далі – Директива 2010/75/ЄС) [3].

На сьогодні забруднення навколишнього природного середовища (далі – НПС) на глобальному рівні спричиняє близько 16 відсотків передчасних смертей щороку, що в 15 разів перевищує кількість смертей у збройних конфліктах та війнах. За даними Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), щороку забруднення повітря забирає сім мільйонів життів. Забруднення атмосферного повітря у 2016 р., за даними Інституту оцінки та вимірювання показників здоров'я (Institute for Health Metrics and Evaluation), призвело в Україні до понад 58 тис. смертей. Захворювання, викликані високим рівнем забруднення, спричиняють зменшення продуктивності праці та валового внутрішнього продукту в країнах з низьким та середнім доходом до 2 відсотків [4].

Тож розгляд окремих правових аспектів зеленого відновлення промисловості як складової конституційного права на безпечне довкілля є надзвичайно актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У силу комплексності та міжгалузевого характеру проблеми зеленого відновлення промисловості були предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних представників таких спеціальностей, як екологія, медицина, економіка, право. Серед новітніх поглядів науковців відмітимо наступні.

Результати китайських учених показують, що інноваційні стратегії мають нелінійний, асиметричний вплив на ефективність ринку ресурсів. Зокрема, технологічні інновації та ринкові стимули демонструють більш безпосередній ефект, тоді як політичні реформи мають довгостроковий вплив. Ці висновки дають більш глибоке розуміння шляхів «зеленого» відновлення економіки Китаю і свідчать про те, що для досягнення

сталого розвитку необхідний багатогранний підхід [5].

Європейські вчені розглянули можливості для запуску «зеленого» відновлення в ЄС після фінансової кризи 2008-2009 років і нещодавньої кризи, спричиненої пандемією. Стверджується, що Комісія все ще була сильно обмежена у своїй здатності запустити амбітне «зелене» відновлення протягом десятиліття після фінансової кризи, однак використала кризу та її наслідки для посилення своєї інституційної спроможності та розробки нових способів втручання. Паралельно з цим політичні події, включаючи підписання Паризької кліматичної угоди та посилення політичної мобілізації на підтримку кліматичних дій, сприяли формуванню більш амбітної європейської кліматичної та енергетичної політики. У 2019 р. вона набула форми Європейського зеленого курсу (далі – ЄЗК), який включає амбітний європейський порядок денний щодо інвестицій у кліматично чисті технології та інфраструктуру з можливістю їх перетворення на далекосяжні зусилля із «зеленого» відновлення [6].

Французькі вчені Г. Мен'є, Ж.-П. Понсар представили загальну модель, мотивовану зеленою промисловою політикою, спрямованою на просування інноваційних низьковуглецевих технологій. Субсидії виправдовуються як неадекватним ціноутворенням на викиди вуглецю, так і зовнішніми ефектами від науки, які, ймовірно, будуть значними через незрілість і майбутнє зростання зелених технологій в енергетиці, мобільності та сільському господарстві. Нещодавній політичний контекст (ризик рецесії після пандемії, міжнародна напруженість через конфлікт в Україні та ін.) спричинив появу масштабних планів відновлення в багатьох країнах з метою прискорення енергетичного переходу (Закон про зниження рівня інфляції в Сполучених Штатах Америки, ЄЗК та інші) [7].

Вітчизняні науковці вважають, що в рамках «зеленого» відновлення слід охоплювати: – фактичне відновлення (відтворення) природних ресурсів, забруднених або втрачених внаслідок військових дій; – «зелений» елемент у повоєнному відновленні, доступ

до екологічної інформації; – реформування екологічного податку як одного із джерел фінансування заходів «зеленого» відновлення; – «зелені» інструменти фінансування – «зелені» облігації, облігації сталого розвитку, – «зелені» кредити та інші, а також «зелені» інвестиції ЄБРР [8, с. 31-32].

Іншими авторами окреслено, що однієї з умов включення економіки України до європейського простору є перехід до ЄЗК, запровадження екологічних ініціатив досягнення принципів сталого розвитку. наголошується, що впровадження ЄЗК вимагає від бізнес – структур модернізації промислового виробництва, досягнення вуглецевої нейтральності та технологічної модернізації відповідно до вимог європейських стандартів. Встановлено, що напрямками ініціатив щодо післявоєнного відновлення економіки України мають стати: сталі та системні рішення; прозорість, участь громад та громадськості у прийнятті рішень; використання найкращих доступних технологій та практик; декарбонізація і децентралізація енергетики, впровадження міжнародних стандартів зеленого будівництва; розвиток ВДЕ [9, с. 33].

Водночас, потребують подальшого наукового дослідження питання, пов'язані із зеленим відновленням промисловості, як елементом механізму реалізації конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Метою цієї статті є розкриття проблемних правових питань у сфері такої складової права на безпечне довкілля як зелене відновлення промисловості.

Для досягнення поставленої мети у дослідженні поставлені наступні задачі: – визначити суб'єктів, інструментарій та напрями зеленого відновлення промисловості; – розкрити вплив промислового забруднення (далі – ПЗ) на конституційне право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля; – провести огляд правового забезпечення реалізації державної політики у сфері ПЗ.

Виклад основного матеріалу

Суб'єкти, інструментарій та напрями зеленого відновлення промисловості України.

Попри війну Україна продовжує прямувати до ЄС, а стійка промисловість та зменшення забруднення довкілля є одним з елементів ЄЗК. Наша промисловість працює лише на 25% потужності, кожен зруйнований об'єкт потрібно буде відбудувати наново, тож сьогодні навіть не виникає сумнівів, що повоєнна відбудова має відбуватися вже з урахуванням сучасних «зелених» технологій за стандартами ЄС. Сьогодні Україна має унікальний шанс започаткувати таку роботу і системно підійти до подальшої відбудови промисловості та країни загалом, у найкоротший термін і з найбільш виваженим результатом запустити реформу задля зеленого майбутнього країни [10].

Спеціалізованою агенцією ООН, що сприяє розвитку промисловості, спрямованому на подолання бідності, інклюзивну глобалізацію та екологічну сталість є ООН з промислового розвитку (United Nations Industrial Development Organization, UNIDO, далі – ЮНІДО).

ЮНІДО бачить життєздатну, екологічно чисту та стійку промисловість в Україні завдяки стратегічному та комплексному підходу, який зосереджується, у тому числі, і на створенні можливостей для людей [11]: 1) відновлення засобів до існування постраждалих від війни вразливих груп населення; 2) створення міцного ринку праці та сприяння розвитку підприємництва; 3) надання необхідних технічних і професійних навичок переміщеним особам і репатріантам; 4) підтримка реінтеграції людей з інвалідністю на ринку праці; 5) допомога політикам у розробці політики, спрямованої на стимулювання промислового зростання, орієнтованого на людину; 6) визначення, використовуючи дані, де втручання матиме максимальний вплив.

Наразі, серед 11 проєктів, що куруються ЮНІДО, 4 присвячені захисту довкілля України, а саме [12]: – впровадження стандартів систем енергоменеджменту в українській промисловості; – глобальна програма екологічно чистих інновацій для малого та середнього бізнесу в Україні; – глобальна програма еколого-індустріальних парків – впровадження на рівні країни; – низьковуглецева економіка України для запобігання

зміні клімату: сприяння залученню інвестицій для масштабування інноваційних екологічно чистих рішень для низьковуглецевої економіки та кліматичних дій.

Як міжнародний захід високого рівня для дискусій щодо прогресу реформ, у тому числі й із зеленої трансформації промисловості, слід відзначити цикл Конференцій з реформ України (Ukraine Reform Conference, URC). Вони стали головною міжнародною платформою для обговорення підтримки відновлення та відбудови України внаслідок російської збройної агресії та величезного масштабу пошкоджень і втрат, завданих Україні.

На Конференції URC-2022 [13] в Лугано в липні 2022 р., Швейцарія спільно з Україною, за підтримки міжнародних партнерів, представила «Декларацію Лугано» (Lugano Declaration), у якій висвітлено низку заходів, зокрема, такі як перехід до зеленої енергетики, цифрова трансформація, національне та міжнародне інноваційне та стале фінансування, включаючи використання можливих репарацій, внески приватних донорів та приватного сектору. Ці напрямки були додатково підтверджені під час останньої URC-2023 у Лондоні, де Міністерство економіки України оголосило деталі створення Фонду розвитку України (Ukraine Development Fund, далі – UDF) [14]. URC-2023 була зосереджена на мобілізації міжнародної підтримки для економічної та соціальної стабілізації України та подальшого процесу відновлення від наслідків війни, у тому числі шляхом екстреної допомоги для негайних потреб та фінансування участі приватного сектору в процесі відновлення. Йдеться про 5 ключових секторів, на які орієнтується UDF, з потенційним адресним ринком, придатним для інвестицій приватного капіталу: – інфраструктура; – сільське господарство; – переробна промисловість; – IT; – енергетика, включаючи «зелену» сталь та водень.

Наразі Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля) спільно із Представництвом ЄС в Україні, експертами проєктів GIZ «BAT for Ukraine» (BAT – Best Available Techniques, найкращі доступні технології та методи, далі

– НДТМ), «GIZ Energy efficiency», «APENA 2» (Approximation of the EU Environmental Acquis), «APENA 3», «EU4Environment», які фінансуються ЄС, продовжують рухатися шляхом зелених змін та впроваджувати реформу управління відходами. Реалізація всіх запланованих у рамках реформи заходів спрямована на досягнення таких результатів: а) охоплення 100% населення системою роздільного збору відходів; б) рециклінг та відновлення більш ніж 50% відходів; в) захоронення менше 30% відходів; в) закриття та рекультивація сміттєвих полігонів, які не відповідають вимогам закону; г) побудови не менше 200 нових сучасних заводів з переробки побутових відходів тощо.

Крім того, проєкт «APENA 2» фінансується ЄС з метою підтримки України у наближенні до екологічного законодавства ЄС (якість повітря, поводження з відходами) [10].

Також слід звернути увагу на систему національних діалогів «держава-бізнес-громадськість», що організовується та проводиться Міндовкілля за сприяння й участі міжнародних партнерів, представників державних органів, бізнесу, громадськості, науковців та експертів. Зокрема, на проведених круглих столах піднімалися та розглядалися наступні питання, що спрямовані на зелене відновлення промисловості України [10]:

- розгляд, обговорення та опрацювання довідкових референтних документів з НДТМ управління (BAT reference documents, BREFs), які діють у ЄС та стосуються сучасних стандартів зеленої модернізації, а також висновків НДТМ (BATs, BAT conclusions) та REF (reference documents);

- залучення зелених інвестицій у зменшення ПЗ в Україні на основі впровадження НДТМ та досягнення європейських екологічних стандартів (європейський досвід показує, що вигоди від впровадження НДТМ як для підприємств, так і для держави в цілому, перевищують витрати на екомодернізацію більше ніж у 10 разів);

- проведення перемовин із Європейським бюро інтегрованого запобігання та контролю забруднення (The European Integrated Pollution Prevention and Control Bureau, далі – EIPPCB) щодо підтримки у

впровадженні висновків НДТМ в українське законодавство, тобто долучення України до Севільського процесу, що дозволить нашій країні також брати участь у розробці та оновленні НДТМ, які приймаються Європейською Комісією.

Відмітимо, що ЕІРПСВ є частиною підрозділу циркулярної економіки та сталої промисловості Директорату В (The Circular Economy and Sustainable Industry Unit of Directorate V) – Справедливої та сталої економіки, одного з шести наукових директоратів Об'єднаного дослідницького центру (Joint Research Centre, JRC) Європейської Комісії.

Європейська комісія, держави-члени ЄС, представники європейської промисловості та екологічних неурядових організацій (Non-Governmental Organization, NGOs) збираються в ЕІРПСВ, яке є частиною Об'єднаного дослідницького центру ЄС у Севільї (Іспанія). Разом вони утворюють технічні робочі групи, які беруть участь у розробці документів, відомих як BREFs, у рамках так званого «Севільського процесу» (The Sevilla Process). Останній покликаний узгодити, що є НДТМ для запобігання та контролю забруднення. Вимога до промислових підприємств-забруднювачів використовувати НДТМ для зменшення забруднення є головною особливістю Директиви про промислові викиди (The Industrial Emissions Directive, IED). Після узгодження ці технології викладаються в довідкових документах про НДТМ (BREFs).

Вплив промислового забруднення на конституційне право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Розкриття юридичної природи конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля безпосередньо пов'язане із двома важливими категоріями, які власне і визначають його, а саме: а) що є «довкіллям»; б) що є «безпечним довкіллям» для життя і здоров'я людини.

Прийнято вважати, що термін «довкілля» є тотожним поняттю «навколишнє природне середовище», яке розкривається у ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [15] і означає сукупність природних і природно-соці-

альних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в цей період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

У той же час слід зауважити, що міжнародне та європейське законодавство оперують більш широким поняття «навколишнє середовище» (далі – НС). Так, наприклад, в аналітичному дослідженні взаємозв'язку між правами людини та НС «Доповідь Верховного комісара ООН з прав людини» [16] вказано, що в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН було визначено кілька ключових складових взаємодії між правами людини та НС, у тому числі такі: 1) стійкий розвиток та охорона НС можуть сприяти підвищенню добробуту людини та здійсненню прав людини; 2) шкода НС може мати негативні наслідки, як прямі, і непрямі, задля ефективного здійснення правами людини; 3) хоча ці наслідки зачіпають окремих осіб та спільноти у всьому світі, збитки НС найбільш гостро відчувають ті верстви населення, які вже перебувають у вразливому становищі; 4) багато форм збитків НС мають транснаціональний характер, і для підтримки національних зусиль щодо здійснення прав людини важливе значення має ефективне міжнародне співробітництво в цілях усунення таких збитків; 5) зобов'язання та обов'язки в галузі прав людини можуть наповнювати конкретним змістом та зміцнювати процеси вироблення політики на міжнародному, регіональному та національному рівнях у галузі охорони НС, сприяючи підвищенню узгодженості політики, забезпеченню легітимності та досягненню стійких результатів.

Власне термін «навколишнє середовище» рівно, а так само і «довкілля», вживається в національному і в європейському законодавстві. Порівняльний аналіз їх змісту представлений у таблиці 1.

Тож, інтегруючи наведені поняття, можна запропонувати розуміти так, що в аспекті приписів ч. 1 ст. 50 Конституції України довкіллям є: – води (у тому числі ґрунтові, підземні, поверхневі, перехідні, прибережні і морські), осади; – землі, надра, ґрунти; – ландшафти, інші природні території та

Таблиця 1.

Зміст понять «навколишнє середовище» та «довкілля» у національному та європейському законодавстві

Елементи змісту	«навколишнє середовище» [17]	«довкілля» [18]	«довкілля» [19]
об'єкти	- ґрунти, вода, повітря, клімат і ландшафт; - фауна та флора; - культурна спадщина; - антропогенне середовище; - охорона праці та безпека населення	- води (у тому числі ґрунтові, поверхневі, перехідні, прибережні і морські), осаді; - ґрунти, повітря, землі; - дикі види фауни і флори	- поверхневі і підземні води; - земля, надра, ґрунти, атмосферне повітря; - рослинний, тваринний світ; - ландшафти, інші природні території та об'єкти; - озоновий шар атмосфери і навколоземний космічний простір; - об'єкти, створені людиною
зв'язки, вплив	вплив на здоров'я людей та соціальне благополуччя	взаємозв'язок між об'єктами та із іншими живими організмами	забезпечення потреб суспільства

об'єкти; – атмосферне повітря, озоновий шар атмосфери і навколоземний космічний простір; – клімат; – рослинний та тваринний світ (дикі види фауни і флори), біорізноманіття; – культурна спадщина, історичні пам'ятки та інші матеріальні об'єкти; – антропогенне середовище (об'єкти, створені людиною), що перебувають чи можуть перебувати у взаємозв'язку між собою та/чи із іншими живими організмами, забезпечують чи можуть забезпечувати потреби суспільства, а також позитивно або негативно впливають чи можуть впливати на здоров'я людей, їх соціально-економічне благополуччя, охорону праці та безпеку життєдіяльності.

Отже, у загальному розумінні, безпечним є довкілля, яке не впливає негативно на життя і здоров'я людей, тобто не створює для них небезпеку. У розумінні закону екологічна безпека розглядається як такий стан НПС, при якому забезпечується: 1) попередження погіршення екологічної обстановки; 2) виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів. Діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди НПС, може бути припинена за рішенням суду [15, ст. 50]. Крім того, з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони НПС,

використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки проводяться екологічне нормування.

Екологічні нормативи встановлюють гранично допустимі: а) викиди та скиди у НПС забруднюючих хімічних речовин; б) рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів. Недодержання цих нормативів є підставою для відшкодування передбаченої ч. 1 ст. 50 Конституції України шкоди, завданої порушенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Якщо розглядати вплив на довкілля, то під ним розуміються будь-які наслідки планованої діяльності для довкілля, у тому числі наслідки для безпечності його об'єктів [20]. Одним із результатів такої діяльності може бути забруднення довкілля.

Власне термін «забруднення» означає безпосереднє чи опосередковане внесення у результаті людської діяльності речовин, вібрацій, тепла чи шуму в повітря, води або ґрунт, що можуть бути шкідливими для здоров'я людини або для якості довкілля, призводити до пошкоджень матеріальних цінностей, шкодити чи заважати об'єктам інфраструктури та іншим законним використанням довкілля [3].

Для сучасних умов, що склалися на території України, варто також звернути увагу й на нові, катастрофічні за обсягами та характером, мілітарні види шкоди, відходів,

забруднень. Раніше було обґрунтовано, що виклики воєнного періоду зумовлюють формування відповідної сукупності правового інструментарію, за допомогою якого має вибудовуватися платформа для прямих чи опосередкованих заходів з попередження, охорони захисту та відновлення порушених збройною агресією екологічних прав громадян [21].

Крім того, в аспекті конституційного права на безпечне довкілля була й залишається актуальною формула відносин людини з довкіллям замкнутого вигляду «здоровою людиною буде у здоровому довкіллі – забезпечуючи здоров'я довкілля, людина забезпечує власне здоров'я» [22].

Так, наприклад, суб'єкт господарювання має забезпечити підготовку звіту з оцінки впливу на довкілля, який, серед іншого, включає опис його планованої діяльності, зокрема: 1) оцінку за видами та кількістю очікуваних відходів, викидів (скидів), забруднення води, повітря, ґрунту та надр, шумового, вібраційного, світлового, теплового та радіаційного забруднення, а також випромінення, які виникають у результаті виконання підготовчих і будівельних робіт та провадження планованої діяльності; 2) опис і оцінку можливого впливу на довкілля планованої діяльності, зокрема: 2.1) величини та масштабів такого впливу (площа території та чисельність населення, які можуть зазнати впливу); 2.2) характеру (за наявності – транскордонного), інтенсивності і складності, ймовірності, очікуваного початку, тривалості, частоти і невідворотності впливу (включаючи прямий і будь-який опосередкований, побічний, кумулятивний, транскордонний, короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий, постійний і тимчасовий, позитивний і негативний вплив), зумовленого викидами та скидами забруднюючих речовин, шумовим, вібраційним, світловим, тепловим та радіаційним забрудненням, випроміненням та іншими факторами впливу, а також здійсненням операцій у сфері управління відходами [20, ст. 6].

Крім того, для більшого розуміння поняття «безпечне довкілля» слід враховувати й деяку медичну термінологію, а саме [23, 24]:

1) здоров'я – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад;

2) життєдіяльність – здатність організму особи до участі у життєдіяльності/заняттєвої участі у спосіб і в межах, звичайних для людини;

3) стан здоров'я – загальний показник для хвороб (гострих і хронічних), розладів, пошкоджень або травм. Стан здоров'я також може охоплювати інші обставини, у тому числі вагітність, старіння, стрес, вроджена аномалія або генетична схильність.

Тож, інтегруючи положення екологічного та медичного законодавства, пропонується під поняттям «безпечне довкілля», в аспекті конституційного права людини, розуміти такий стан довкілля, за якого суб'єктами управління та/чи суб'єктами господарювання забезпечується попередження чи мінімізується погіршення екологічної обстановки, завдане шляхом безпосереднього чи опосередкованого внесення у результаті людської діяльності речовин, вібрацій, тепла чи шуму в повітря, води або ґрунт, що можуть призводити до будь-яких негативних наслідків для довкілля, пошкоджень матеріальних цінностей, шкодити чи заважати об'єктам інфраструктури, іншому законному використанню довкілля, породжувати шкідливі наслідки для фізичного, психічного і соціального благополуччя людини у вигляді хвороб і фізичних вад, обумовлених станом довкілля, а також здатності організму людини до участі у життєдіяльності/заняттєвої участі у спосіб і в межах, звичайних для суспільства.

Огляд та систематизація правового забезпечення реалізації державної політики у сфері промислового забруднення. Як наголошувалося вище, питання складової права на безпечне довкілля, яким розглядається серед іншого, зелене відновлення промисловості, тісно пов'язане із проблемою ПЗ, що наразі набуло масштабів, близьких до катастрофічних.

Рік тому, 1 лютого 2023 р. Європейська Комісія представила Аналітичний звіт, що доповнює Висновок Комісії щодо заявки на членство в ЄС, поданої Україною, затверджений 17 червня 2022 р. [25]. Тож ключо-

вими напрямками правового забезпечення реалізації реформ в екологічній сфері, які мають стати базою для зеленого відновлення, а також продемонструють ЄС реальність намірів України щодо позицій глави 27 (Довкілля і зміна клімату), необхідно розглядати наступні:

1) екологічний контроль та відповідальність – розгляд проєкту закону про державний екологічний контроль, прийнятого 15.07.2021 р. в першому читанні, призупинено; – Директиви Європейського Парламенту та Ради 2004/35/ЄС «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» від 21.04.2004 р. та 2008/99/ЄС «Про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права» від 19.11.2008 р. залишаються актуальними для імплементації;

2) моніторинг викидів та звітність – прийнято закон України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» (від 20.09.2022 р. № 2614-IX); розпорядження Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про схвалення Концепції Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля» (від 07.07.2023 р. № 610-р);

3) оцінка впливу на довкілля (далі – ОВД), стратегічна екологічна оцінка, управління водними ресурсами, моніторинг забруднення та доступ до екологічної інформації – прийнято закони України «Про стратегічну екологічну оцінку» (від 20.03.2018 р. № 2354-VIII), «Про оцінку впливу на довкілля» (від 23.05.2017 р. № 2059-VIII), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» (від 20.03.2023 р. № 2973-IX, набирає чинності через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану); розпорядження КМУ «Про схвалення Водної стратегії України на період до 2050 року» (від 09.12.2022 р. № 1134-р);

4) зменшення ПЗ – щодо проєкту закону про інтегроване запобігання та контроль ПЗ 27.01.2023 р. надано висновок Комітету

про відхилення, а 29.05.2023 р. питання заслухано та знято з розгляду;

5) охорона біорізноманіття – прийнято Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту» (від 17.12.2021 р. № 668/202); постанова КМУ «Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України» (від 12.05.1997 р. № 439); Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2030 р. та План дій щодо охорони природи та відновлення деградованих екосистем (від 20.05.2020 р.) є актуальними для імплементації; на проєкт закону про території Смарагдової мережі 08.09.2021 р. надано висновок Комітету про розгляд, який очікує розгляду;

6) управління відходами – прийнято закон України «Про управління відходами» (від 20.06.2022 р. № 2320-IX), постанови КМУ «Про затвердження Порядку створення та адміністрування інформаційної системи управління відходами» (від 05.12.2023 р. № 1279), «Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів» (від 20.10.2023 р. № 1102) тощо;

7) клімат – прийнято закони України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів (від 12.12.2019 р. № 377-IX),

«Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами» (від 12.12.2019 р. № 376-IX), постанову КМУ «Деякі питання регулювання діяльності у сфері охорони озонного шару» (від 23.09.2020 р. № 992) тощо.

Одним із надважливих напрямів регулювання відносин у сфері мінімізації П виступає атмосферо-охоронне законодавство. Так, ст. 25 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» (в редакції Закону України № 2573-IX від 06.09.2022 р.) [26] встановлює, що для визначення безпеки для здоров'я людини та екологічної безпеки під час проєктування, розміщення, будівництва нових і реконструкції сучасних підприємств та інших об'єктів проводяться ОВД та державна санітарно-гігієнічна експертиза в порядку, визначеному законодавством.

До системи правового забезпечення реалізації державної політики у сфері ПЗ слід також включити й окремі приписи медичного законодавства [24, ст. 26, 28], згідно із якими: 1) держава забезпечує охорону НПС як важливої передумови життя і здоров'я людини шляхом: 1.1) охорони живої і неживої природи; 1.2) захисту людей від негативного екологічного впливу; 1.3) досягнення гармонійної взаємодії особи, суспільства та природи, раціонального використання і відтворення природних ресурсів; 2) власники і керівники підприємств, установ і організацій зобов'язані не допускати шкідливого впливу на здоров'я людей та навколишнє середовище.

Безумовно, заслуговують на врахування й норми енергетичного законодавства, адже «зелена» трансформація посилить економічне зростання, безпеку і кліматичні заходи для Європи та партнерів. Фонд відновлення та стійкості (Recovery and Resilience Facility, RRF) є основою плану REPowerEU і підтримує скоординоване планування та фінансування транскордонної і національної інфраструктури, а також енергетичних проєктів та реформ. Саме тому ЄС не повертається до викопного палива, а нарощує відновлювані джерела енергії завдяки плану RePowerEU – доступна, безпечна та стійка енергія для Європи, а також робить суворішими кліматичні політики [27].

Важливе місце в системі норм, покликаних врегулювати вплив наслідків ПЗ, необхідно відвести законодавству про національну безпеку та правопорядок, одним із кодифікованих актів якого є Кодекс цивільного захисту України [28], адже цивільний захист здійснюється, у тому числі за таким основним принципом, як гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності, а також виконання у воєнний час норм міжнародного гуманітарного права.

Нарешті, до перспектив правового забезпечення реалізації державної політики у сфері ПЗ слід віднести [29]: – підвищення ефективності державного регулювання у сфері ПЗ; – зміцнення інституційної спроможності та забезпечення ефективної взаємодії органів, відповідальних за видачу

дозволів у сфері охорони НПС; – удосконалення системи нагляду (контролю) за дотриманням суб'єктами господарювання вимог законодавства про охорону НПС; – розроблення та подання КМУ проєкту закону про запобігання, зменшення та контроль ПЗ.

Отже, система правового забезпечення реалізації державної політики у сфері ПЗ наразі представлена нормами екологічного законодавства (екологічний контроль та відповідальність, моніторинг викидів та звітність, оцінка впливу на довкілля, стратегічна екологічна оцінка, управління водними ресурсами, моніторинг забруднення, доступ до екологічної інформації, охорона біорізноманіття, управління відходами, клімат), які є родовими для цієї групи відносин. Крім того, в аспекті міжгалузевої природи зеленого відновлення промисловості, як складової конституційного права на безпечне довкілля, у цю систему слід включити приписи медичного (санітарного законодавства та законодавства про громадське здоров'я), енергетичного, законодавства, законодавства про національну безпеку та правопорядок.

До того ж варто пам'ятати, що питання зеленого реформування промисловості України в умовах збройної агресії та значних збитків, завданих вітчизняній економіці, наразі трансформувалися у необхідність зеленого відновлення пошкоджених та зруйнованих промислових об'єктів на засадах екологізованого підходу (зеленої реновації), тобто зеленого повоєнного розвитку. При цьому Україна повинна не лише своєчасно імплементувати чинне законодавство ЄС, а й не відставати від запровадження новел, як наслідку його перманентної оцінки, перегляду і вдосконалення.

Висновки

Проведений розгляд зеленого відновлення промисловості як елементу механізму реалізації конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля дозволив підсумувати наступне.

1. Визначено суб'єктний склад, що залучений до управління, регулювання, організації, консультування та впровадження технологій та методів зеленого відновлення

промисловості України на регіональному, національному, європейському та міжнародному рівнях, до якого слід віднести: – Спеціалізована агенція ООН з промислового розвитку (United Nations Industrial Development Organization, UNIDO); – Європейська комісія; – держави-члени ЄС; – Європейське бюро інтегрованого запобігання та контролю забруднення (The European Integrated Pollution Prevention and Control Bureau, EIPPCB); – представники європейської промисловості; – екологічні неурядові організації (Environmental Non-Governmental Organization, ENGOs); – підрозділ циркулярної економіки та сталої промисловості Директорату В (The Circular Economy and Sustainable Industry Unit of Directorate V); – Об'єднані дослідницькі центри (Joint Research Centre, JRC) Європейської Комісії; – Представництво ЄС в Україні; – експерти ЄС; – міжнародні партнери; – Міндовкілля; – представники державних органів України, бізнесу, громадськості, науковці та експерти.

2. Встановлено першочергові напрями впровадження екологічно чистої та стійкої промисловості в Україні: а) державне управління – розробка політики, спрямованої на стимулювання промислового зростання, орієнтованого на людину; б) соціальний захист – вразливі групи населення, люди з інвалідністю, переміщені особи і репатріанти; в) ринок праці – створення нових, «зелених» робочих місць, сприяння розвитку «зеленого» малого та середнього бізнесу; г) низьковуглецева економіка України – запобігання зміні клімату, масштабування «зелених» інноваційних рішень та кліматичних дій, програма екологічно чистих інвестицій в інфраструктуру, еколого-індустріальні парки, сільське господарство, переробну промисловість, ІТ, управління відходами; д) енергетика – «зелена» сталь та водень, системи енергоменеджменту.

3. Розглянуто систему основних національних та європейських інструментів, спрямованих на зелене майбутнє України, до яких пропонується віднести: – Директива про промислові викиди (Industrial Emissions Directive, IED); – довідкові референтні документи з НДТМ управління (BAT reference documents, BREFs), висновки НДТМ

(BATC, BAT conclusions) та REF (reference documents); – проекти ЄС GIZ «BAT for Ukraine», «GIZ Energy efficiency», «APENA 2», «APENA 3», «EU4Environment»; – цикл Конференцій з реформ України (Ukraine Reform Conference, URC) та прийняті на них декларації (Lugano Declaration); – Севільський процес (Sevilla Process); – Фонд розвитку України (Ukraine Development Fund, UDF).

4. Виявлено, що на міжнародному рівні ключовими складовими взаємодії між правами людини та довкіллям визначені: а) охорона довкілля – сприяє підвищенню добробуту та здійсненню прав людини; б) шкода довкіллю – має негативні прямі та непрямі наслідки для ефективного здійснення прав людини; в) збитки довкіллю – найбільше зачіпають вразливі верстви населення; г) збитки довкіллю – можуть мати транснаціональний характер, що обумовлює необхідність міжнародного співробітництва; д) зобов'язання та обов'язки в галузі екологічних прав людини – наповнюються конкретним змістом на міжнародному, регіональному та національному рівнях.

5. Запропоновано, в аспекті приписів ч. 1 ст. 50 Конституції України, розуміти довкілля як: – води (у тому числі ґрунтові, підземні, поверхневі, перехідні, прибережні і морські), осади; – землі, надра, ґрунти; – ландшафти, інші природні території та об'єкти; – атмосферне повітря, озонний шар атмосфери і навколосферний космічний простір; – клімат; – рослинний та тваринний світ (дикі види фауни і флори), біорізноманіття; – культурна спадщина, історичні пам'ятки та інші матеріальні об'єкти; – антропогенне середовище (об'єкти, створені людиною), що перебувають чи можуть перебувати у взаємозв'язку між собою та/чи із іншими живими організмами, забезпечують чи можуть забезпечувати потреби суспільства, а також впливають чи можуть впливати на здоров'я людей, їх соціально-економічне благополуччя, охорону праці та безпеку життєдіяльності.

6. Запропоновано, що під поняттям «безпечне довкілля», в аспекті конституційного права людини, слід розуміти такий стан довкілля, за якого суб'єктами управління та/чи суб'єктами господарювання забез-

печується попередження чи мінімізується погіршення екологічної обстановки, завдане шляхом безпосереднього чи опосередкованого внесення в результаті людської діяльності речовин, вібрацій, тепла чи шуму в повітря, води або ґрунт, що можуть призводити до будь-яких негативних наслідків для довкілля, пошкоджень матеріальних цінностей, шкодити чи заважати об'єктам інфраструктури, іншому законному використанню довкілля, породжувати шкідливі наслідки для фізичного, психічного і соціального благополуччя людини у вигляді хвороб і фізичних вад, обумовлених станом довкілля, а також здатності організму людини до участі у життєдіяльності/заняттєвої участі у спосіб і в межах, звичайних для суспільства.

7. Розглянуто систему правового забезпечення реалізації державної політики у сфері промислового забруднення, яка наразі представлена нормами екологічного законодавства (екологічний контроль та відповідальність, моніторинг викидів та звітність, оцінка впливу на довкілля, стратегічна екологічна оцінка, управління водними ресурсами, моніторинг забруднення, доступ до екологічної інформації, охорона біорізноманіття, управління відходами, клімат), які є родовими для цієї групи відносин. Крім того, в аспекті міжгалузевої природи зеленого відновлення промисловості, як складової конституційного права на безпечне довкілля, у цю систему слід включити приписи медичного (санітарного законодавства та законодавства про громадське здоров'я), енергетичного, законодавства, законодавства про національну безпеку та правопорядок.

8. Обґрунтовано, що питання зеленого реформування промисловості України в умовах збройної агресії та значних збитків, завданих вітчизняній економіці, наразі трансформувалися в необхідність зеленого відновлення пошкоджених та зруйнованих промислових об'єктів на засадах екологізованого підходу (зеленої реновації), тобто зеленого повоєнного розвитку. При цьому Україна повинна не лише своєчасно імплементувати чинне законодавство ЄС, а й не відставати від запровадження новел, як ре-

зультатів його перманентної оцінки, перегляду і вдосконалення.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифіковано із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

3. Директива Європейського Парламенту та Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 р. про промислові викиди (інтегроване запобігання та контроль забруднення). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-10#Text

4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері промислового забруднення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 402-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2019-%D1%80#Text>

5. Zhaiting Yang, Huiqin Liu, Youwei Jiang, Zhuyun Zhang (2023). Innovative strategies for green economic recovery: Enhancing efficiency in resource markets. Resources Policy, Volume 86, Part B, October 2023, p. 104200. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.104200>

6. Rainer Quitzow, Germán Bersalli, Johan Lilliestam & Andrea Prontera (2023). Chapter 24: Green recovery: catalyst for an enhanced EU role in climate and energy policy? Political Science and Public Policy. p.351–366. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781789906981.00039>

7. Guy Meunier, Jean-Pierre Ponsard (2024). Green industrial policy, information asymmetry, and repayable advance. Journal of Public Economic Theory. Volume 26, Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1111/jpet.12668>

8. Котковський В.С., Москаленко В.Г., Дробчак А.Л. «Зелене» відновлення як шлях післявоєнної відбудови України. Збірник наукових праць Одеського національного економічного університету. №7-8

(308-309), 2023. С. 26-33. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-7-8-308-309-26-33>

9. Сагайдак, Ю., & Харченко, Т. (2022). Формування «зеленої» моделі післявоєнного відновлення економіки України. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*, (1 (91), 33-38. DOI: <https://doi.org/10.32782/bsnau.2022.1.5>

10. Зелене відновлення промисловості: Міндовкілля розпочало діалог з бізнесом щодо впровадження найкращих доступних технологій та методів управління. (09.02.2023). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zelene-vidnovlennia-promyslovosti-mindovkillia-rozpochalo-dialoh-z-biznesom-shchodo-vprovadzhennia-naikrashchykh-dostupnykh-tekhnologii-ta-metodiv-upravlinnia>

11. Green Recovery Vision for Ukraine. URL: <https://www.unido.org/green-recovery-vision-ukraine>

12. UNIDO. Open Data Platform. URL: <https://open.unido.org/projects/UA/projects/120321>

13. Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022 'Lugano Declaration' Lugano, 4-5 July, 2022. URL: <https://www.urb-international.com/conference-materials>

14. Anastasiia Konstantynova, Geert van der Veen, Yavor Razboinikov. Opportunities for green recovery in Ukraine. URL: <https://www.techopolis-group.com/opportunities-for-green-recovery-in-ukraine/>

15. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

16. United Nations General Assembly A/HRC/19/34. Analytical study on the relationship between human rights and the environment : report of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/718748>

17. Фінансова угода «Програма з відновлення України» між Україною та Європейським інвестиційним банком : Міжнародний документ № 91.906 від 09.12.2020 р. (ратифіковано Законом України № 1645-IX

від 14.07.2021 р.). Офіційний вісник України. 2021. № 63, ст. 3971.

18. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1107/2009 від 21 жовтня 2009 р. щодо введення в обіг засобів захисту рослин і про скасування директив Ради 79/117/ЄЕС і 91/414/ЄЕС. Офіційний вісник Європейського Союзу. 2009 / L 309 /, стор. 1.

19. Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією : Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2804-IX (введення в дію, відбудеться 29.06.2024 р.). Офіційний вісник України. 2023. № 2, ст. 84.

20. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

21. Кірін Р.С., Гришак С.В. (2023) Забезпечення і реалізація екологічних прав у стратегіях державної політики та безпеки: виклики воєнного періоду. *Juris Europensis Scientia*. 1, 65-71. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.12>

22. Кірін Р.С., Олейніков Г.В., Кіріна Л.І. (2023) Особливості регулювання екологічних правовідносин нормами санітарного законодавства. *Екологічне право*. Вип. 1-2, С. 11-18. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2023.1-2.2>

23. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 грудня 2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

24. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

25. Commission Analytical report on Ukraine's alignment with the EU acquis. (02.02.2023). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/commission-analytical-report-ukraines-alignment-eu-acquis_en

26. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 р. № 2707-XII (в редакції Закону України № 2556-III від 21.06.2001 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>

27. REPowerEU: План стрімкого зниження залежності від російського викопного палива і швидкого пропусання «зеле-

ного переходу». (18.05.2022). URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/ip_22_3131

28. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

29. Про затвердження плану заходів із впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері промислового забруднення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2019 р. № 1422-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-2019-%D1%80#Text>

GREEN INDUSTRIAL RECOVERY AS PART OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO A SAFE ENVIRONMENT

The article is devoted to the peculiarities of legal support for green industrial recovery as an element of the mechanism for realization of the constitutional right to a safe environment for life and health. The author identifies the entities involved in the management, regulation, organization, consulting and implementation of technologies and methods of green industrial recovery in Ukraine at the regional, national, European and international levels. It is emphasized that the priority areas for the introduction of environmentally friendly and sustainable industry in Ukraine are: – public administration; – social protection; – labor market; – low-carbon economy of Ukraine; – energy.

The system of the main national and European instruments aimed at the green future of Ukraine is

considered, which include: – Industrial Emissions Directive; – BAT reference documents, BAT conclusions and REF; – EU GIZ projects “BAT for Ukraine”, “GIZ Energy efficiency”, “APENA 2”, “APENA 3”, “EU4Environment”; – Ukraine Reform Conference cycle, Lugano Declaration; – Sevilla Process; – Ukraine Development Fund.

It is revealed that at the international level, the key components of the interaction between human rights and the environment are as follows: – environmental protection; – environmental damage; – environmental damage; – obligations and responsibilities in the field of environmental human rights. The author proposes the definitions of “environment” and “safe environment” in the context of the provisions of Part 1 of Article 50 of the Constitution of Ukraine. The author examines the system of legal support for the implementation of the State policy in the field of industrial pollution, which is currently represented by environmental legislation. It is found that in terms of the intersectoral nature of green industrial recovery as a component of the constitutional right to a safe environment, this system should include the provisions of medical, energy, national security and law enforcement legislation. It is substantiated that the issues of green reforming of Ukraine’s industry in the context of armed aggression and significant damage to the national economy have now transformed into the need for green restoration of damaged and destroyed industrial facilities on the basis of green renovation.

Keywords: legal support, green restoration, constitutional law, safe environment, industrial pollution, life, health.